

Олександр ДУДОРОВ,
доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
відділу проблем функціональної діяльності прокуратури
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України

ПРО КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, презумпція невинуватості, конституційність, злочин, nereабілітуючі підстави, суд.

Частиною 2 ст. 44 Кримінального кодексу України (далі – КК України) звільнення від кримінальної відповідальності проголошується виключною компетенцією суду. З 1 вересня 2001 року – моменту набрання чинності КК України органи дізнання, слідчі і прокурори були позбавлені права ухвалювати рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Загальною та Особливою частинами КК України. На сьогодні прокурор, а також слідчий за згодою прокурора та наявності відповідних підстав складає мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (зокрема, статті 7, 7-2, 8, 10, 11-1 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України)). У п. 1 і п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 року № 12 роз'яснюється, що суд за наявності вказаних у КК України підстав та умов здійснює звільнення від кримінальної відповідальності під час попереднього та судового розгляду справи, апеляційного, касаційного або виключного провадження шляхом закриття кримінальної справи незалежно від того, надійшла вона до

суду з відповідною постановою, обвинувальним висновком чи обвинувальним вирокком.

Вказівка у ч. 2 ст. 44 КК України на звільнення саме судом від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, може розцінюватись як законодавче рішення, зумовлене тим, що лише суд повинен мати право встановлювати винуватість особи у вчиненні злочину. Як відомо, звільнення від кримінальної відповідальності не свідчить про виправдання особи, про визнання її невинуватою у вчиненні злочину. КК України, регламентуючи цей правовий інститут, виходить із встановлення факту вчинення особою кримінально караного діяння, а тому передбачені законом підстави звільнення від кримінальної відповідальності визнаються nereабілітуючими. Вирішенню питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності має передувати повне і точне встановлення фактичних обставин скоєного і правильна кваліфікація вчиненого злочину. У світлі сказаного суд як орган, покликаний покладати на особу кримінальну відповідальність, цілком логічно (принаймні на перший погляд) чинними КК України і КПК України наділяється повноваженням звільняти від неї.

Свого часу вітчизняні процесуалісти висловились за ліквідацію у законодавчому порядку винятків із конституційного принци-

пу презумпції невинуватості, суть яких полягала в тому, що особа визнається винною не вироком суду, а постановою органу дізнання, слідчого, прокурора або ухвалою суду про закриття кримінальної справи або про відмову в її порушенні за обставинами, що не реабілітують цю особу. Раніше Висновком Комітету конституційного нагляду СРСР від 13 вересня 1990 року були визнані такими, що не відповідають ст. 160 Конституції СРСР (ця норма закріплювала принцип презумпції невинуватості), положення кримінального і кримінально-процесуального законодавства, що визначали підстави і порядок звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення і громадського впливу й на підставі яких на стадії попереднього розслідування виносились рішення про закриття кримінальних справ, що констатували винуватість особи.

У сучасній юридичній літературі України існує точка зору, згідно з якою і такий законодавчий крок, як проголошення звільнення від кримінальної відповідальності компетенцією суду, не дасть змоги вирішити фундаментальну проблему невідповідності матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності та процесуальної форми його втілення конституційному принципу презумпції невинуватості.

Так, С.С. Яценко розмірковує з цього приводу наступним чином: «Питання наявності підстав для настання кримінальної відповідальності можливе лише при встановленні в діянні особи складу злочину, в тому числі й такого його важливого компонента, як вина особи у вчиненні злочину, що відповідно до конституційного припису (ч. 1 ст. 62 Конституції України) можливе лише обвинувальним вироком суду. Закриття ж кримінальної справи ухвалою або постановою суду без встановлення обвинувального вироку, яким тільки і може бути встановлена вина особи у вчиненні злочину, вочевидь не узгоджується з конституційним принципом презумпції невинуватості» [1]. Зіставлення ч. 1 ст. 62 Конституції України і змісту статей 44–49 КК України дає можливість, на думку С.Д. Шапченка, побачити

істотну суперечність між ними, а саме: звільнення особи від кримінальної відповідальності відбувається без визнання її винною у вчиненні злочину в обвинувальному вироку суду. Як наслідок, конституційна презумпція невинуватості при такому звільненні залишається неспростованою [2]. Керуючись подібними міркуваннями, М.Й. Коржанський назвав інститут звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений розділом IX Загальної частини КК України, нелегітимним і нечинним, а Л.А. Хрушова вважає, що постанова або ухвала суду про закриття кримінальної справи, якою особа звільняється від кримінальної відповідальності, є так само недоречною, як і постанова слідчого [3, 47–55; 4]. Звернемося до тексту Основного Закону країни.

Згідно з ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Заслуговує на підтримку позиція Р.В. Вереші, який пропонує у законодавчому порядку усунути невинуватості у вживанні в межах Конституції, КК і КПК України термінів «вина» і «винуватість». Зокрема, у ч. 1 ст. 62 Конституції України має йтися про доведення в законному порядку не вини (зміст цього кримінально-правового поняття визначений у ст. 23 КК України), а винуватості [5, 5]. Мається на увазі те, що основним змістом кримінально-процесуального за своїм характером поняття «винуватість» є констатація – саме ця особа вчинила відповідне діяння, яке містить склад конкретного злочину.

Буквальне тлумачення ч. 1 ст. 62 Конституції України дає підстави висловити думку, що встановлення винуватості особи у вчиненні злочину саме обвинувальним вироком суду вимагається лише у тому разі, коли особа піддається кримінальному покаранню. Її поділяють чимало вітчизняних дослідників. Так, на переконання В.О. Навроцького, суть конституційної презумпції невинуватості як процесуальної гарантії від необґрунтованого обвинувачення і засудження зводиться до

того, що найтяжчий правовий наслідок вчинення злочину – покарання – може бути накладений лише судом. Коментуючи ч. 2 ст. 2 КК України, яка відтворює ч. 1 ст. 62 Конституції України, А.М. Ришелюк до остаточно вирішуваних тільки судом питань кримінальної відповідальності відносить «визнання особи винною та призначення їй покарання за вчинений злочин» [6, 35; 7, 15]. На думку П.Л. Степанова, наш законодавець при формулюванні презумпції невинуватості виходив із того, що особа не може бути визнана винуватою у вчиненні злочину інакше, як обвинувальним вироком суду у випадку настання для неї негативних наслідків – покарання, судимості тощо [8].

Вважаємо, що Конституція України не дає прямої відповіді на питання про те, в якому порядку має встановлюватись винуватість особи у вчиненні злочину, якщо цій особі кримінальне покарання не призначається. Фактично така ж сама позиція Ю.В. Бауліна. На його погляд, ч. 1 ст. 62 Конституції України не виключає того, що суд може визнати особу, яку звільняють від кримінальної відповідальності, такою, яка вчинила злочин, у процесуальному порядку, що відрізняється від винесення обвинувального вироку [9, 54–55].

Отже, здійснюване судом звільнення від кримінальної відповідальності з формальної точки зору частині 1 ст. 62 Конституції України не суперечить, а твердження окремих вітчизняних авторів про невідповідність інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості навряд чи можуть вважатись переконливими.

Прихильникам таких тверджень імпонує позиція Л.В. Головка, який пропонує вирішувати окреслену проблему крізь «процесуальну призму» – шляхом поступової заміни матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності кримінально-процесуальним інститутом звільнення від кримінального переслідування. В межах останнього не вимагається завершальним етапом визнавати постановлення обвинувального вироку суду, яким особа визнається винуватою у вчиненні злочину, а

замість понять «особа, яка вчинила злочин» і «винуватий» виправдано використовувати зворот «особа, яка підлягає кримінальному переслідуванню». Думку про те, що особу слід звільняти не від кримінальної відповідальності у матеріально-правовому розумінні, а від розгляду питання про можливу негативну оцінку її поведінки у формі обвинувального вироку, тобто від кримінального переслідування у процесуальному сенсі, висловлюють й інші вчені [10, 324–346; 11, 153–173; 12]. В обґрунтування своєї позиції вони вказують, зокрема, на те, що сучасна західна доктрина не знає звільнення від кримінальної відповідальності, однак їй добре відомі різні процесуальні механізми умовного та безумовного звільнення від кримінального переслідування, а також інститут звільнення від покарання.

Позиція Л.В. Головка та його послідовників піддана серйозній критиці з боку В.В. Мальцева, який вступається за матеріально-правовий інститут звільнення від кримінальної відповідальності і називає надуманим протиріччя між кримінально-політичною концепцією звільнення від кримінальної відповідальності і принципом презумпції невинуватості. З огляду на пріоритет змісту над формою «процесуальна призма» має лише відображати кримінально-правовий зміст, а не перекручувати і вихолощувати його. Водночас науковець, віддаючи належне термінологічній адекватності кримінального і кримінально-процесуального законодавства, пропонує законодавцю при характеристиці інституту звільнення від кримінальної відповідальності замість вказівки на особу, яка вчинила злочин, використовувати звороти «діяння, що містить ознаки злочину» або «діяння, що містить всі ознаки складу злочину» [13, 420–426].

Подібні словесні реверанси у бік презумпції невинуватості зі змістовної точки зору нічого позитивного не несуть, а тому видаються зайвими. Прикметно у розглядуваному аспекті, що В.В. Скибицький, хоч і вважав за доцільне (з урахуванням презумпції невинуватості) вживати при характеристиці звільнення від кримінальної відповідальності поняття «діяння, що містить оз-

наки злочину», зазначав, що це поняття має не матеріально-правове, а процесуальне значення. Особливий порядок визнання діяння злочином не впливає на об'єктивно існуюче явище, яке охоплюється вченням про склад злочину [14, 17–18]. На нашу думку, суперечка, що час від часу спалахує в юридичній літературі навколо питання про назву деліктів, за вчинення яких особа звільняється від кримінальної відповідальності, – класичний приклад псевдонаукової дискусії, відірваної від потреб законодавчої і правозастосовної практики.

Пропозиція змінити найменування діянь, за вчинення яких особа звільняється від кримінальної відповідальності, висувалась у юридичній літературі і раніше. Обґрунтовано відкидаючи подібний варіант поліпшення кримінального законодавства, С.Г. Келіна у виданій 1987 року і, так би мовити, етапній для розвитку кримінально-правової доктрини колективній монографії, в якій викладено теоретичну модель загальної частини КК України, зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності передбачає попереднє встановлення факту вчинення особою злочину. У протилежному випадку кримінальна справа має бути закрита за реабілітуючою підставою (відсутність події злочину, відсутність складу злочину тощо). Водночас вказувалось на необхідність розроблення спеціальних процесуальних форм, що найбільш точно відповідали б матеріально-правовій суті звільнення від кримінальної відповідальності.

Проблема адекватної процесуальної форми аналізованого кримінально-правового інституту залишається невирішеною і досі. При цьому сама мета існування передбачених КК України різновидів депеналізації Конституції України не суперечить. Наявність інституту звільнення від кримінальної відповідальності відповідає не лише цілям попередження вчиненню злочинів, а перш за все сприяє відновленню порушеного права та відшкодуванню шкоди, завданої злочинами. Взагалі не буде зайвим наголосити, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності, складовою якого виступають заохочувальні приписи, – втілення прин-

ципів гуманізму та економії кримінально-правової репресії, один із проявів схильності сучасної держави до більш гнучких форм реагування на вчинення злочинів. Закріплення у чинному КК України подібних форм спонукає висловитись за трансформацію ідеї (принципу) невідворотності кримінальної відповідальності у положення про невідворотність кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила злочин.

Відповідно до ч. 1 ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Закриття кримінальної справи зі звільненням особи від кримінальної відповідальності – це не що інше, як акт відправлення правосуддя, а тому закріплений у ч. 2 ст. 44 КК і КПК України судовий порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності узгоджується з наведеним конституційним приписом.

Зазначений порядок, за якого той, хто вчинив злочин, постає перед судом, є доречним і з погляду більш реального досягнення мети загальної і спеціальної превенції, виховного ефекту. С.Г. Келіна слушно зауважує, що звільнення від кримінальної відповідальності означає констатацію факту вчинення особою злочину, і це має бути зрозумілим для такої особи: вона повинна усвідомити, що вчинене нею діяння заборонене кримінальним законом і, за загальним правилом, тягне за собою покарання. Оскільки порушник кримінально-правової заборони має чітко усвідомити факт вчинення ним передбаченого КК України діяння, відчутти у зв'язку з цим свою провину і зробити для себе висновок про недопущення подібної негідної поведінки у майбутньому, судовий порядок звільнення від кримінальної відповідальності має очевидну перевагу над більш оперативним і менш витратним закриттям кримінальних справ за nereабілітуючими підставами під час дізнання і досудового слідства.

Показово, що звільнення від кримінальної відповідальності визнається прерогативою суду, зокрема, й у таких країнах, як Білорусь (наприклад, ст. 86 Кримінального кодексу Республіки Білорусь), Литва (статті 36–40 Кримінального кодексу Литовської

Республіки), Молдова (ст. 53 Кримінального кодексу Республіки Молдова). Чимало російських науковців з тим, щоб зменшити кількість фактів незаконного звільнення від кримінальної відповідальності, зумовлених у тому числі корупційним чинником, і покласти край неконституційній, на їх думку, практиці визнання осіб винуватими у вчиненні злочинів постановами органів дізнання, слідчих і прокурорів, висувають пропозицію надати винятково судовим органам повноваження ухвалювати остаточні рішення про звільнення осіб від кримінальної відповідальності. В Україні ця слушна пропозиція знайшла законодавче закріплення ще у 2001 році.

Суворе дотримання процесуальної за своїм характером вимоги ч. 2 ст. 44 вітчизняного Кримінального кодексу про звільнення від кримінальної відповідальності виключно судом, по ідеї, мало б унеможливити практику закриття кримінальних справ суддями за нереабілітуючими підставами при попередньому розгляді справ. Пленум Верховного Суду України, беручи до уваги у даному разі положення не ч. 2 ст. 44 КК України, а ст. 248 КПК України, роз'яснює, яким чином слід здійснювати звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності із закриттям при цьому кримінальних справ при їх попередньому розгляді (п. 10 Постанови Пленуму «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції» від 30 травня 2008 року № 6). В юридичній літературі пропонується позбавити суддів повноваження закривати кримінальні справи в стадії попереднього розгляду, тому що ця практика суперечить як кримінальному закону, так і суті правосуддя. Стверджується, що попередній розгляд кримінальної справи як стадія кримінального процесу не має належних процесуальних засобів та умов встановлення винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину. Для того щоб закрити кримінальну справу за нереабілітуючою підставою, суд має оцінити докази і вирішити питання про винуватість особи, а це можна зробити лише при судовому роз-

гляді кримінальної справи. Підтримуючи наведену пропозицію, зазначу, що судовий розгляд кримінальної справи як стадія, де зосереджені максимальні гарантії прав і законних інтересів обвинуваченого (підсудного) і перевірки доказів обвинувачення, найбільше відповідає суті матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Таким чином, новий КПК України повинен передбачити оптимальну процедуру судового розгляду кримінальних справ про звільнення осіб від кримінальної відповідальності і закриття кримінальних справ за нереабілітуючими підставами. У будь-якому разі неприйнятною видається пропозиція звільняти особу від кримінальної відповідальності обвинувальним вироком суду. Адже з винесенням такого вироку і набранням ним законної сили відбувається державний осуд порушника кримінально-правової заборони, тобто на особу, яка вчинила злочин, вже покладається кримінальна відповідальність (навіть якщо це і не поєднується із застосуванням до винного примусових заходів кримінально-правового впливу). З моменту набрання обвинувальним вироком суду законної сили можливе звільнення від покарання або його відбування чи застосування інших кримінально-правових заходів впливу, що входять до змісту окремих форм кримінальної відповідальності. Однак звільнити особу від кримінальної відповідальності вже неможливо. Вимагати, щоб при звільненні від кримінальної відповідальності виносився обвинувальний вирок, означає відмову від цього інституту взагалі, оскільки підставою (складовою) звільнення від кримінальної відповідальності є відмова від офіційного осуду (негативної оцінки) злочинної поведінки винуватої особи та від її засудження іменем держави.

Справедливо назвавши інститут звільнення від кримінальної відповідальності одним із прогресивних засобів національної кримінально-правової політики, В.М. Куц пропонує вирішувати проблему конституційності цього інституту шляхом досягнення відповідної домовленості. Йдеться про те, що фактично особа визнається винуватою у

вчиненні злочину задовго до вступу в законну силу обвинувального вироку суду, але юридично цей стан закріплюється у вказаному вироку. Тому правникам варто домовитись про те, що від кримінальної відповідальності звільняється особа, яка є винуватою у професійній правосвідомості обвинувача, а не така, що визнана винною судом [15].

Загалом викладену вище позицію можна охарактеризувати як прагматичну і засновану на здоровому глузді. Задля справедливості зазначу, що вона не нова: про те, що у випадку звільнення від кримінальної відповідальності орган дізнання, слідчий і прокурор вважають, що обвинувачення фактично доведено, а обвинувачений скоїв інкриміноване йому діяння, писав, зокрема, відомий процесуаліст М.С. Строгович. Ознайомлення із літературою з конституційного та кримінально-процесуального права, присвяченою принципу презумпції невинуватості, дає підстави стверджувати, що слідчий, який пред'являє обвинувачення, складає обвинувальний висновок, а також прокурор, який затверджує цей висновок, суб'єктивно переконані у винуватості тієї чи іншої особи. Інакше й бути не може; у протилежному випадку слідчий і прокурор порушували б вимоги закону. Зокрема, положення ст. 131 КПК України вимагає від слідчого впевненості в тому, що злочин вчинила саме та особа, якій пред'являється обвинувачення. Звертається увага на те, що встановлення винуватості особи слідчим або прокурором створює у розглядуваному аспекті передумову не кримінальної відповідальності, а звільнення від неї. Вважається також, що висновок про винуватість особи, зроблений під час досудового слідства, носить попередній характер і тягне за собою не кримінально-правові наслідки, подібні до тих, що породжуються постановленням обвинувального вироку суду, а наслідки процесуальні – притягнення особи як обвинуваченого, обрання запобіжного заходу тощо.

З огляду на викладене вище теза В.М. Куца про фактичну винуватість того, хто звільняється від кримінальної відповідальності, – винуватість особи у свідомості обвинувача, цілком може бути сприйнята.

Щоправда, з міркувань науковця «випадає» позиція суду, який, не будучи обвинувачем, виносить у випадку звільнення від кримінальної відповідальності постанову (ухвалу) про закриття кримінальної справи і тим самим де-факто (а вочевидь, і де-юре) констатує винуватість особи при тому, що обвинувальний вирок ним не виноситься. Оскільки звільнити від кримінальної відповідальності можна лише того, хто вчинив злочин, то, як справедливо пише В.Д. Філімонов, без попереднього визнання особи винуватою у вчиненні злочину саме судом питання про звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності розглядатись не може. Ю.М. Грошевий наголошує на тому, що у процесуальному акті про закриття кримінальної справи суд як орган правосуддя офіційно визнає підсудного винуватим у вчиненні злочину. О.А. Губська пише, що суд, закриваючи кримінальну справу за не реабілітуючою підставою, приймає щодо обвинуваченого два рішення: по-перше, визнає його винуватим; по-друге, звільняє його від кримінальної відповідальності на підставі фактів, передбачених у законі і встановлених судом [16, 168; 17, 11–12; 18, 136–164]. Своєрідною підказкою наведеної позиції можна вважати назву ст. 46 КК України, в якій ідеться про примирення саме винного з потерпілим.

Закриття кримінальної справи за не реабілітуючою підставою завершує кримінальне судочинство. Не викликає сумніву, що належну кримінально-правову оцінку вчиненому злочину може бути надано судом не лише в обвинувальному вироку, а й в такому підсумковому процесуальному документі, як постанова (ухвала) суду про закриття кримінальної справи за не реабілітуючою підставою.

Європейський суд з прав людини, інтерпретуючи положення про презумпцію невинуватості як складову права кожного на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року), неодноразово вказував на те, що Конвенція має тлумачитись таким чином, щоб гарантувати конкретні й реальні, а не ілюзорні і тео-

ретичні права. Так, порядок спростування презумпції невинуватості може розрізнятися, але із гарантуванням при цьому права особи на захист. Виявляється, що практика Європейського суду з прав людини не відкидає як таку можливість закриття кримінальної справи на етапі попереднього слідства, зокрема, якщо особа відмовилась від свого права на судовий захист, визнає себе винною і відшкодовує заподіяну шкоду, а також в інших випадках, коли слідство не вважає за необхідне передавати справу до суду.

З погляду дотримання європейських стандартів принципове значення має те, що закріплені у вітчизняному законодавстві алгоритм звільнення від кримінальної відповідальності не означає звуження прав людини у сфері кримінального судочинства. Відповідно до ч. 3 ст. 7-1 КПК України направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності з підстав, визначених законом, не допускається, якщо обвинувачений, якому мають бути роз'яснені суть обвинувачення і підстава звільнення від кримінальної відповідальності, проти цього заперечує. У такому разі провадження у справі продовжується в звичайному порядку. Суд постановляє обвинувальний чи виправдувальний вирок, а особа, яка обвинувачується органом дізнання чи досудового слідства у скоєнні злочину, отримує можливість добитись свого публічного виправдання за результатами судового розгляду кримінальної справи по суті. Також обвинувачений та його захисник у разі звільнення від кримінальної відповідальності мають право на їх вимогу знайомитись з усіма матеріалами кримінальної справи.

Тут доречно нагадати, що у 1996 році Конституційний Суд РФ, визнавши конституційним положення ст. 6 КПК РФСР про можливість закриття кримінальної справи внаслідок зміни обстановки, водночас розцінив як порушення конституційного права на судовий захист і презумпції невинуватості практику застосування вказаної норми КПК України без отримання при цьому згоди особи на закриття щодо неї кримінальної справи за названою нереабілітуючою під-

ставою. Наразі положення про відповідність інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості в російській юридичній літературі інколи обґрунтовується тим, що вказаний принцип призначений захищати від державного свавілля права тих обвинувачених, які не визнають своєї вини у вчиненні злочинів. У випадку ж закриття кримінальної справи за нереабілітуючою підставою права обвинуваченого, який дає згоду на таке закриття, не порушуються. Підтримуючи таку позицію, водночас хотілося б уточнити, що згоду обвинуваченого на звільнення його від кримінальної відповідальності не варто ототожнювати із визнанням обвинуваченим своєї вини: даючи таку згоду, особа може й не визнавати себе винною в інкримінованому їй злочині.

Звернення до міжнародно-правових документів дає можливість запропонувати варіант розв'язання проблеми конституційності інституту звільнення від кримінальної відповідальності, пов'язаний із викладенням у новій редакції ч. 1 ст. 62 Конституції України. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку. Подібне формулювання міститься у ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. А згідно з ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатись невинною доти, поки її винність не буде встановлено в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують всі можливості для захисту. Як бачимо, закріплене у чинному законодавстві України формулювання презумпції невинуватості є (порівняно з визначеннями цього принципу у міжнародно-правових документах щодо прав людини) більш конкретизованим.

До речі, те ж саме можна було сказати про ст. 160 Конституції СРСР 1977 року. М.М. Михеєнко вважав за необхідне засте-

регги, що зміст презумпції невинуватості, закріплений у ст. 160 Конституції СРСР, сто-сується лише тих кримінальних справ, що вирішуються судом по суті в стадії судового розгляду. При цьому суть принципу презумпції невинуватості вбачалась науковцем у тому, що особа вважається невинуватою доти, доки її винуватість не буде доведено у встановленому законом порядку і визнано рішенням, яке вступило в законну силу і завершує провадження у кримінальній справі [19, 43–57].

Вважаю, що приведення ч. 1 ст. 62 Конституції України у відповідність до наведених міжнародно-правових норм (а саме вилучення з цієї конституційної норми вказівки на встановлення винуватості особи виключно обвинувальним вироком суду і призначення особі кримінального покарання) матиме наслідком, зокрема, те, що закріплений у чинному законодавстві України судовий порядок звільнення від кримінальної відповідальності з усіма його перевагами, згаданими вище, буде повністю узгоджуватись із конституційним принципом презумпції невинуватості.

Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що регламентований КК України 2001 року матеріально-правовий інститут звільнення від кримінальної відповідальності не суперечить презумпції невинуватості у тому вигляді, в якому цей процесуальний принцип закріплений у ч. 1 ст. 62 Конституції України. Водночас легальний опис вказаного конституційного принципу бажано вдосконалити, узгодивши його з міжнародно-правовими актами з прав людини, що, крім усього іншого, дасть можливість покласти край тривалим і малокорисним з точки зору поліпшення стану правозастосовної практики дискусіям з приводу конституційності інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Недоцільність відмови від такого інституту як законодавчого втілення принципів гуманізму та економії кримінально-правової репресії актуалізує (й особливо за умов завершення роботи над проектом нового КПК України) пошук адекватної процесуальної форми, покликаної забезпечити переваги судового порядку звільнення від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Яценко С. Конституційний принцип презумпції невинуватості та інститут кримінальної відповідальності в праві України і деяких інших європейських держав: порівняльний аспект / С. Яценко // Юридичний вісник України. – 2004. – № 43. – 23–29 жовтня.
2. Шапченко С.Д. Принцип верховенства права і Кримінальний кодекс України 2001 року: деякі теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми / С.Д. Шапченко // Законодавство України: науково-практичні коментарі. – 2002. – № 5. – С. 87–88.
3. Коржанський М.Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини: моногр. / Коржанський М.Й. – К.: Атіка, 2004. – 340 с.
4. Хруслова Л. Закриття кримінальних справ. Деякі теоретичні та практичні проблеми / Л. Хруслова // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 1. – С. 51.
5. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Р.В. Вереша. – К., 2004. – 18 с.
6. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / Навроцький В.О. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – [5-те вид., перероб. та доповн.]. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.
8. Степанов П.Л. Визнання особи винною в скоєнні злочину у випадку закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності з не реабілітуючих підстав / П.Л. Степанов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 3 (ч. 2). – С. 133.
9. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: моногр. / Баулін Ю.В. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
10. Головка Л.В. Альтернативи уголовному преследованию в современном праве / Головка Л.В. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 544 с.
11. Ендольцева А.В. Институт освобождения от уголовной ответственности: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы: дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Ендольцева А.В. – М., 2005. – 419 с.

12. Разгильдиев Б.Т. Конституционная «презумпция невиновности» и ее отражение в уголовном законодательстве России / Б.Т. Разгильдиев // Конституционные основы уголовного права: м-лы I Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. – М.: ТК Велби, 2006. – С. 497.

13. Мальцев В.В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности / Мальцев В.В. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – 694 с.

14. Скибицкий В.В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания / Скибицкий В.В. – К.: Наукова думка, 1987. – 183 с.

15. Куц В.М. Деякі аспекти вдосконалення національної кримінально-правової політики [Текст] / В.М. Куц // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17–18 листопада 2006 р. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. – С. 51.

16. Филимонов В.Д. Правоотношения. Уголовные правоотношения. Уголовно-исполнительные правоотношения / В.Д. Филимонов, О.В. Филимонов. – М.: ЮрИнфоР-Пресс, 2007. – 335 с.

17. Грошевой Ю.М. Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства: учеб. пособ. / Грошевой Ю.М. – Х.: Харьковский юридический институт им. Ф.Э. Дзержинского, 1979. – 82 с.

18. Губська О.А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за не-реабілітуючими обставинами: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Губська О.А. – К., 2002. – 205 с.

19. Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори / Михеєнко М.М. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.

Олександр ДУДОРОВ

ПРО КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Резюме

Аргументується положення про те, що передбачений Кримінальним кодексом України 2001 року матеріально-правовий інститут звільнення від кримінальної відповідальності не суперечить конституційному принципу невинуватості. Водночас запропоновано уточнити легальний опис вказаного принципу. З'ясовані переваги судового порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності. Доведено необхідність вдосконалення порядку закриття кримінальних справ за нереабілітуючими підставами.

Олександр ДУДОРОВ

О КОНСТИТУЦИОННОСТИ ИНСТИТУТА ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ КРИМИНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Резюме

Аргументируется положение о том, что предусмотренный Уголовным кодексом Украины 2001 года материально-правовой институт освобождения от уголовной ответственности не противоречит конституционному принципу невиновности. В то же время предложено уточнить легальное описание указанного принципа. Выявлены преимущества судебного порядка освобождения лица от криминальной ответственности. Доказана необходимость усовершенствования порядка прекращения уголовных дел по нереабилитирующим обстоятельствам.

Oleksandr DUDOROV

ON CONSTITUTIONALITY OF RELEASE FROM CRIMINAL RESPONSIBILITY INSTITUTION

Summary

The principal proposition that material legal institution of release from criminal responsibility, provided by Criminal Code of Ukraine of 2001, doesn't contravene the constitutional principle of innocence is argued. At the same time more accurate determination of legal description of above mentioned principle is proposed. Advantages of judicial procedure of release from criminal responsibility are ascertained. The necessity of improvement of the procedure criminal cases dismissal by nonacquitable grounds is proved.